

BÁLDDAS -

Läsnä olevan vanhemmuuden tukeminen

Ristenrauna Magga (toim)

Projektikoordinaattori Linda Järvensivu, Utsjoki

Projektityöntekijä Saara Ketola, Enontekiö

Projektityöntekijä Tiisu Näkkäläjärvi, Inari

Kehittämispäällikkö Anne Kristiina Näkkäläjärvi

Sisällys

Tiivistelmä	3
1. JOHDANTO.....	4
2. TAUSTAA	6
3. HANKKEEN TAVOITTEET JA TOIMINTAMUODOT	9
3.1. Päätaoaitetta tukevat osataoaitteet olivat:.....	9
3.2. Toimintamuodot;.....	10
4. HANKEHALLINTA JA YHTEISTYÖVERKOSTO.....	10
4.1.Yhteistyöverkosto	11
5. KÄYNNISTÄMISEN ALKUVAIHEET	12
6. TOIMINNAN TOTEUTTAMINEN	13
6.1. Vertaistuki voimaannuttaa vanhempien jaksamista	13
6.2. Lapsiperheiden kohtaamispaikka Bearaškáfea Enontekiöllä	15
6.3 Saamelaiskulttuuriset teemapäivät ja leirit tukemassa arjen verkoston vahvistumista	16
6.4. Yhteistyöverkoston kehittäminen nuorten jatko-opiskelijoiden tueksi	19
6.5. Vanhemmat tarvitsevat tietoa	20
7. TULOKSET	22
8. HANKKEEN KESKEISET VAIKUTUKSET	24
9. KATSE TULEVAISUUTEEN.....	27
Lähteet:	28

Tiivistelmä

Bálddas- Läsna olevan vanhemmuuden tukeminen – hanke toimi Utsjoella, Inarissa ja Enontekiöllä vuosina 2010–2013. Kohderyhminä olivat lapsiperheet, jatkokoulutukseen hakeutuneet nuoret. Utsjoella toimiva projektikoordinaattori ja Enontekiön projektityöntekijä muodostivat saamelais-suomalaisen työparin ja toteuttivat yhteistyössä hankkeen toimintaa. Hankkeen toiminta-alue on ollut haasteellinen ja laaja. Molemmissa kunnissa perheet asuvat kaukana toisistaan ja kirkonkylän lisäksi on kaksi suurempaa kyläkeskusta, jonne myös palvelut keskittyvät. Omat haasteensa toiminnalle on asettanut alueen monikulttuurisuus ja -kielisyys sekä raja-alueen läheisyys.

Bálddas-hankkeen päätavoitteena oli kehittää saamelaiskulttuurin huomioon ottava lapsilähtöinen, läsnäolevan vanhemmuutta tukeva ja arjen tukiverkostoa vahvistava toimintamalli. Toimintamenetelmiksi valittiin ammatillisesti ohjatut suljetut ja avoimet vertaisryhmät, saamelais-kulttuuriset, ylisukupolviset teemapäivät, Bearasgafea, perheiden tapahtumat ja retket sekä perheleirit. Lisäksi järjestettiin vanhemmille ja muulle yhteisölle asiantuntijaluentoja nuorten ja lasten kasvatuksen haasteista ja muista ajankohtaisista asioista. Tavoitteena oli myös kehittää yhteistyöverkostoa jatkokoulutukseen hakeutuvien nuorten tueksi.

Vertaistoiminta, jonka avulla on mahdollista vahvistaa vanhempien omaa jaksamista ja lisätä heidän tietoisuuttaan lapsia ja nuoria koskevista asioista, vaatii pienellä paikkakunnalla vahvan ohjauksen ja suljetut ryhmät, koska luottamuksellinen keskustelu ei toteudu avoimissa ryhmissä. Mutta tarvetta on myös avointen vertaisryhmien toiminnalle, koska sen avulla on mahdollista tukea vanhempien omaa jaksamista, lisätä yhteisöllisyyttä ja vahvistaa vanhempien verkostoa. Suljetun toiminnan kautta on mahdollista prosessinomaisesti työstää eri teemoja ja sitä kautta tavoitella muutosta. Monikulttuurisessa yhteisössä toiminta vaatii sekä erillistä toimintaa saamenkielisille, mutta myös kaksikielistä/kulttuurista ryhmää.

Tiedon lisääminen lasten ja nuorten kasvatuksen haasteista oli olennainen osa hanketta. Keskustelu vanhemmuudesta, vanhempien velvollisuuksista ja lasten ja nuorten oikeuksista ja tarpeista tehtiin hankkeen aikana näkyviksi luentojen, tietoisukujen ja keskustelutilaisuuksien avulla. Toiminta nosti jonkin verran esille pienellä paikkakunnalla vallitsevien ristiriitojen kielteiset vaikutukset lapsiin ja nuoriin. Esim. Utsjoella kunnan sosiaalitoimen ja päiväkodin henkilökunta peräänkuuluttaa vanhempien vastuuta kiusaamisen ennalta ehkäisyssä. Sen vuoksi vanhempien ja muun yhteisön tietoisuutta heidän roolistaan ja vastuustaan asennekasvatuksessa on lisättävä.

Kaksikulttuurisessa yhteisössä vanhemmuutta, arjen tukiverkostoa vahvistivat ja tukivat perheiden saamelaiskulttuuri-identiteettiä eri vuodenaikojen mukaiset saamelaiskulttuuriset teemapäivät, jotka toimivat ylisukupolvisesti. Moni perhe kokee yksinäisyyttä eikä suvun tuki ole kaikille saatavilla. Isovanhemmat asuvat ehkä muualla tai eivät osallistu lastenlastensa kasvatukseen. Ylisukupolvisen toiminnan kautta oli

mahdollista luoda yhteisöllisyyttä, joka ehkäisee ja vähentää lasten ja perheiden yksinäisyyttä, sekä vahvistaa sukupolvien välistä yhteisöllisyyttä. Isovanhempi-ikäisten tieto ja osaaminen saamelaisesta kulttuurista rikastuttavat teemapäiviä, ja lapsille syntyy ylisukupolvisen toiminnan kautta tietoisuus omista juuristaan ja omasta kulttuuristaan. Ylisukupolvisen toiminnan kautta luodaan myös perusta lasten itsetunnon kasvua tukeviin aikuissuhteisiin.

Peruskoulun jälkeen toiselle paikkakunnalle opiskelemaan lähtevien nuorten tukemiseksi suunniteltu toiminta ei toteutunut starttitapaamista ja vanhempien vertaisryhmissä keskusteluja lukuun ottamatta. Se kokemus asiasta kuitenkin saatiin, että vanhempia on tuettava siinä, että nuoria valmennetaan jo peruskouluaikana selviytymään itsenäisesti huolehtimaan koulunkäynnistä ja kodin arjesta jopa viikkoja ilman kodin jokapäiväistä tukea.

Tuloksia mitattiin osallistujien ja työntekijöiden näkökulmasta. Toimintamenetelmät koettiin onnistuneiksi ja toimiviksi ja valtaosa osallistujista ilmoitti osallistumisesta vahvistaneen vanhemmuutta sekä tukeneen omaa jaksamista. Vanhemmille tarjottu tuki vaikuttaa suoranaisesti lasten ja perheen arkeen ja siksi yksi hankkeen vaikutuksista on perheiden hyvinvoinnin lisääntyminen. Osalla äideistä ei ollut lainkaan tukiverkosta paikkakunnalla ja ryhmätoiminnan tarjoama mahdollisuus verkostoitumiselle nähtiin arvokkaana. ”Meidän perheelle projekti on antanut paljon. Ollaan saatu kokea paljon hauskaa ja tutustuttu paremmin ihmisiin täällä. Kuitenkin jää mietityttämään, että mitä tämän jälkeen. Putoammeko tyhjän päälle?” (Vanhemman palaute). Palaute kertoo siitä, että lapsiperheille ja etenkin vanhemmille suunnatulle toiminnalle on ollut tarvetta paikkakunnilla ja se on saatu vasta kunnolla pyörimään paikkakunnilla. Ko. alueella lapsiperheet tarvitsivat erityisesti tukea arjen tukiverkoston luomisessa ja ylläpitämisessä sekä monikulttuurisessa yhteisössä matalan kynnyksen osallistumisareenoita. Niiden toteutumiseksi tarvitaan koordinoitua ja toimijaverkosta.

1. JOHDANTO

SámiSoster ry toteutti vuosina 2010–2013 Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamana Bálddas-Läsnä olevan vanhemmuuden kehittämishankkeen. Hanke toteutettiin saamelaisalueella, Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnissa.

Bálddas-hanke sai alkunsa SámiSoster ry:n aiemmissa hankkeissa esille nousseiden lapsiperheiden tuen tarpeesta, sekä kuntien sosiaalitoimen esityksistä. Maamme pohjoisimpia kuntia leimaa syrjäisyys, resurssien niukkuus, lapsiperheiden haastavat elinolosuhteet, sekä tukitoimien vähyys. Perheiden ongelmat ovat olleet jatkuvassa kasvussa kunnissa ja syitä tähän on arvioitu olevan mm. elämäntavan ja perherakenteiden nopea

muutos, päihteiden käytön lisääntyminen, sekä suku- ja kyläverkoston heikentyminen. Utsjoella erityistä huolta aiheuttaa myös koulupudokkaiden suuri määrä.

Bálddas-hankkeen keskeisin tavoite oli kehittää lapsilähtöisen, läsnä olevan vanhemmuuden toimintamalli, joka tukee ja kannustaa vanhempia olemaan aidosti aikuisia. Hankkeessa käytetyt työmenetelmät olivat ehkäiseviä ja työtä tehtiin sekä koko perheen, että vain vanhempien kanssa. Hankkeen kantavana ajatuksena oli, että lasten ja nuorten hyvinvointiin ja arkipäivän ympäristöön vaikutetaan kaikista eniten vahvistamalla vanhempia ja suuntaamalla ennaltaehkäisevää työtä juuri vanhempiin.

Perheiden ongelmat ovat sekä Utsjoen, että Enontekiön kunnissa olleet jatkuvassa kasvussa 2000-luvulla. Tämän on arvioitu johtuvan muun muassa erityisen nopeasta elämäntavan ja perherakenteiden muutoksesta, sekä päihteiden käytön lisääntymisestä. Yhteisöllinen suku- ja kyläverkosto on heikentynyt ja perheillä ei ole enää suvun tukea kasvatuksessa. Bálddas-hanketta valmisteltiin yhdessä Utsjoen ja Enontekiön kuntien sosiaalitoimien kanssa. Sekä Utsjoen että Enontekiön kuntien sosiaalitoimet kokivat lapsiperheiden varhaisen tuen kehittämisen tarpeelliseksi. Molempien kuntien resurssit keskittyvät korjaavaan työhön ja ehkäisevän työn osuus on vähäistä.

SámiSoster ry:n aiempien projektien, Nuorten Utsjoki-projektin ja Ovtastallan-projektin, aikana huomattiin, että työtä tulisi kohdistaa kaiken ikäisiin lapsiin perheiden kautta. Sekä Utsjoen, että Enontekiön kunnissa oli tarvetta monentasoiselle ennaltaehkäisevälle työlle. Lapset ja nuoret kohtaavat useita haasteita rakentaessaan identiteettiään ja elämäänsä. Omaan kasvuun liittyvien haasteiden lisäksi lapset joutuvat usein selviytymään myös kodin hyvinvointia vaarantavien tekijöiden kanssa, kuten vanhempien alkoholin käytöstä, perheen taloudellisista vaikeuksista ja muista äkillisistä kriiseistä. Monella perheellä on myös varsin heikko tukiverkosto. Aiemmin perheet saivat tukea suvulta. Sukulaiset pitivät huolta lapsista ja heillä oli keskeinen rooli lasten kasvattamisessa. Tänä päivänä monen perheen tukiverkosto on murentunut ja suvulla ei ole samaa asemaa kuin aiemmin. Tällöin koko vastuu lapsen kasvatuksesta ja perheen arjen sujumisesta jää vanhemmille.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston teettämästä selvityksestä ”Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella” käy ilmi, että moni saamelaisnuori kokee olevansa yksinäinen. Yksinäisyyden syitä ovat, että vanhemmat ovat paljon töissä ja että vanhemmat eivät välitä tai eivät halua olla läsnä nuorten elämässä. Suurin osa perheistä voi hyvin, mutta joukossa on myös nuoria, joiden vanhempi tai molemmat vanhemmat juovat. Lapsiasiavaltuutetun toimiston kehittämissuhteita ovat muun muassa, että vanhempia tulee tukea kasvatuksessa, jotta he jaksavat olla läsnä lastensa elämässä. (Rasmus 2008,18; 32; 36.)

Lapsen ja nuoren turvallista kasvua tulee tukea läpi koko lapsuus- ja nuoruusajan, mutta erityisen herkkä ja riskialtis aika erilaisille kasvua vaarantaville tekijöille on nuoren siirtyminen toiselle paikkakunnalle

opiskelemaan. Nuorten Utsjoki-projektin yhteydessä nuoret toivat esille muun muassa huolensa siitä, että he eivät pääse tutustumaan mahdollisiin koulutuspaikkoihin pitkien välimatkojen takia. Eri ammattilaiset sekä Utsjoen, että Enontekiön kunnissa olivat havainneet jatkokoulutukseen liittyvät ongelmat. Myös Lapin ammattioppilaitoksen kuraattorit Rovaniemen yksiköissä viestittivät, että moni pohjoisen nuori tarvitsisi enemmän tukea, kuin heille tällä hetkellä pystytään tarjoamaan. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksessä todetaan, että saamelaisnuoret joutuvat jo hyvin aikaisessa vaiheessa miettimään eri koulutusvaihtoehtoja. Mikäli nuori haluaa suorittaa jatko-opintonsa ammattikoulussa tai erityislukiassa, hän joutuu jo 16-vuotiaana muuttamaan useiden satojen kilometrien päähän kotiseudultaan. Nuori voi näin ollen joutua itsenäistymään liian aikaisten. Monelle siirtymävaihe tuo mukanaan ongelmia, jotka pahimmillaan johtavat koulutuksen keskeytymiseen ja nuoren elämänhallinnan rakoiluun.

2. TAUSTAA

Saamelaisten kotiseutualue Suomen pohjoisosassa on kahden kansan ja kahden erilaisen kulttuurin aluetta ja se on SamiSosterin pääasiallinen toiminta-alue. Saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin plk:n alue Sodankylän kunnasta (kunnan pohjoisosa) (SKL 4 §)¹. Alue on laajuudeltaan n. 35 000 km², ja asukkaita on n. 12 000.

Suomessa on 9919 saamelaista, joista yli puolet asuu saamelaisalueen ulkopuolella ja ulkomailla. Saamelaiset ovat kotiseutualueellaan kolmasosan vähemmistönä alueen asukkaista (19 229 asukasta)², vain Utsjoen kunnassa saamelaiset ovat enemmistönä. Enontekiöllä on kunnan väestöstä saamelaisia 23 % (asukasluku 1876), Inarissa 32 % (asukasluku 6778) ja Sodankylässä, Lapin paliskunnan alueen asukkaista n. 35 % on saamelaisia. Utsjoki on Suomen ainoa saamelaisemmistöinen kunta, jossa saamelaisia on yli 60 % kunnan asukasluvusta (1293)³. Suurin osa muualla asuvista saamelaisista on alle 50 vuotiaita ja saamelaisalueella asuvista on suurin osa yli 50 vuotiaita.

Suomessa on käytössä kolme saamenkieltä; pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame. Pohjoissaamea puhuu 70-80 % käyttää saamelaisista, inarinsaamea ja koltansaamea kumpaakin alle 15 % saamelaisista. Saamelaisten asemaa säätelevät Laki Saamelaiskäräjistä (974/1995) ja Saamen kielilaki (1086/2003). Suomen perustuslain (731/1999) mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) sekä kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto (PL 121.4) kotiseutualueellaan sen mukaan kuin lailla säädetään. Saamelaiskäräjälain mukaan saamelaisten kulttuuri-

¹ Laki saamelaiskäräjistä (974/1995)

² Lapin liiton tilasto 21.2.2008, lukuun 19 229 sisältyy koko Sodankylän kunnan väkiluku.

³ Saamelaiskäräjät, Väestörekisterikeskus 2012. Lapin liitto 2008.

itsehallintoa toteuttaa Saamelaiskäräjät. Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (516/1991) on ollut voimassa vuodesta 1992 lähtien. Saamelaisten kielellisiä oikeuksia on vahvistettu Saamen kielilain (1086/2003), jonka tavoitteena on yhdessä Suomen perustuslain 17 § 3 momentin kanssa turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamen kielilain säännöksiä on noudatettava mm. sovellettaessa lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) ja lakia potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Saamelaisten kotiseutualueella rajanaapureina ovat Norja, Ruotsi ja Venäjä ja saamelaisia asuu kaikissa näissä valtioissa. Saamelaisilla on perinteisesti keskinäistä kanssakäymistä raja-alueilla lähes päivittäin. Samoin yhdistystoiminnassa yhteistyötä on tehty vuosikymmeniä saamelaisjärjestöjen kesken. Korkeakoulut ja ammattioppilaitokset lukuun ottamatta Inarissa sijaitsevaa Saamelaisalueen koulutuskeskusta, sijaitsevat muualla kuin saamelaisalueella, pääosin Rovaniemellä ja Oulussa, joten saamelaisnuoret joutuvat peruskoulun tai viimeistään lukion jälkeen muuttamaan opiskelupaikkakunnille. Poismuuton myötä mm. sosiaalisen verkoston luominen uudella paikkakunnalla sekä sopeutuminen uuteen asuinpaikkaan voivat aiheuttaa nuorille tuen tarvetta.

Balddas –hankkeessa valittiin toiminta-alueeksi ensisijaisesti Enontekiön ja Utsjoen kuntien alueet, joka sittemmin laajennettiin Inariin. Valinnan rajaamiselle on monia perusteita. Ko. kunnat ovat Suomen pohjoisimmat kunnat, mutta ne eivät ole naapurikuntia, sillä Norja erottaa ne maantieteellisesti toisistaan. Enontekiön ja Utsjoen kuntien välimatka on noin 400 km. Utsjoelta Inariin on matkaa 125 km ja Inarista Enontekiölle noin 300 km.

Valitut kunnat muistuttavat monella tavalla toisiaan ja haasteet esimerkiksi kuntalaisille tarjottavien palvelujen suhteen ovat samanlaiset. SamiSoster ry:n toiminnassa saatu kokemus on osoittanut, että hankkeiden onnistuneen toteuttamisen kannalta on perusteltua rajata työskentelyaluetta laajalla maantieteellisellä alueella. Toisaalta yhden kunnan alue on liian pieni kehittämisen näkökulmasta. Utsjoen ja Enontekiön kunnissa on myös paljon kehittämismyönteisyyttä, joka on edellytys hankkeen onnistumiseksi. On myös todettava, että pohjoisilla syrjäseuduilla on välttämätöntä lähteä kokeilemaan reilusti yli kunta rajojen ylittävää yhteistyötä eikä maantieteellinen sijainti voi olla este toimivien käytänteiden kehittämiseksi molemmissa kunnissa. Yhteistyötä suunniteltiin tehtäväksi myös Rovaniemellä Rovaniemen koulutuskuntayhtymän ylläpitämään Lapin ammattiopiston kanssa.

Balddas-hankkeen toiminnassa saamelaiskulttuuri oli toiminnan lähtökohtana, toisissa toiminnoissa enemmän ja toisissa vähemmän. Luonto, luontoyhteys ja luonnon merkitys on saamelaisten elämässä tärkeä monella tavalla ja se määrää saamelaisen elämänrytmin. Vuosikalenteri syntyy luonnon kiertokulun mukaan, koska saamelaiseen kulttuurimuotoon kuuluvat elinkeinot ovat sidoksissa luontoon ja sen eri vuodenaikoihin. Saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvat perinteiset elinkeinot poronhoito,

kalastus ja metsästys: Ne ovat saamelaisen kulttuurin ja identiteetin kulmakiviä, ihmisten elämisen perusta ja elämäntapa. Luonnolla ja perinteisillä elinkeinoilla on yhteys myös ruokailussa. Monet ruuanvalmistus tavat ovat säilyneet nykypäivään asti.

Saamelaiskulttuurissa, kuten muissakin kulttuureissa, on omat arvot, normit, säännöt, tavat, uskomukset, moraalikäsitteet, perinteet ja oma kieli, jotka henkilö on yhteisönsä jäsenenä omaksunut kokemuksissaan ja kasvatuksessaan. Saamelainen kulttuuri on perinteisesti yhteisöllinen kulttuuri, jossa perhekäsitys on ydinperhettä laajempi ja sukupolvien välinen yhteys on tiivis. Perheellä ja suvulla on tärkeä merkitys saamelaisessa kulttuurissa. Suku, isoisovanhemmat, isovanhemmat, vanhemmat, lapset perheeseen, tädit, sedät jne. sekä siidaguoimmit, kyläyhteisö, kuuluvat läheisesti perheyhteisöön ja aiemmin ottivat osaltaan paljon vastuuta yhdessä perheiden selviytymisestä. Yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet vahvasti saamelaisten kulttuurissa. Saamelainen yhteisö joutuu toisaalta sopeutumaan nyky-yhteiskunnan järjestelmiin ja toisaalta taistelemaan entistä enemmän ja uusin keinoin oman kulttuurin ja kielensä säilyttämiseksi. Lasten hoito- ja kasvatustehtävät ovat siirtyneet julkisyhteisön taholta järjestettyihin palveluinstituutioihin ja perheiden keskinäinen kanssakäyminen on vähentynyt. Saamelaiset muuttavat yhä enemmän pois saamelaisten kotiseutualuilta, jolloin lähiyhteisön turvaverkko heikkenee ja sosiaalisten verkostojen luominen ja ylläpitäminen vaikeutuu. Saamelaisen järjestötoiminnan rooli korostuu entistä enemmän myös saamelaisyhteisön sosiaalisen toiminnan vahvistajana

Saamelaiset yksilönä ja yhteisönä tarvitsevat tukea ja auttamiskeinoja, jotka ovat saamelaisten omakielisiä, ja ne suunnitellaan ja toteutetaan saamelaisten omista lähtökohdista, saamelainen kulttuuritausta, perinteiset arvot, elämänmuoto ja ajattelutavat huomioon ottaen. Lapsuus- ja nuoruusiässä luodaan pohja hyvinvoinnille koko elämän ajaksi. Saamelaisten lasten ja nuorten elinolosuhteisiin saamelaisalueen kunnissa vaikuttavatkin paitsi yleiset elinolosuhteisiin liittyvät asiat myös monikulttuurisuuden tuomat haasteet. Mm. monet yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat siihen, että saamelaisperheet tarvitsevat erityistä tukea kasvatustehtävissään ja palveluja, jotka toteutetaan saamelaisista lähtökohdista ja ne tukevat saamelaisidentiteetin vahvistumista.

Saamelaisalueen kunnissa lapsiperheiden osuus perheistä on hieman alle maan keskitasoa. Saamelaisalueen kunnissa 0-17 vuotiaita oli 26,6 % saamelaista ja 11-17 vuotiaita oli 34,9% saamelaista. Saamelaisalueen ulkopuolella 0-10-vuotiaita oli 73,4. % ja 11-17 –vuotiaita oli 65,1.% saamelaisista. Kaikkiaan 0-10-vuotiaiden osuus on 18,0 % saamelaista ja 12,4.% on 11-17 –vuotiaita⁴.

Lapissa koulutuksen ulkopuolelle jääneiden osuus oli 9,4 %. Kuntakohtaiset erot ovat suuria vaihdellen välillä 6,2–19 %. Utsjoki pitää kärkipäätä 19 %:n osuudellaan. Myös Sodankylässä, Savukoskella, Simossa,

⁴ Saamelaiskäräjät 2008

Enontekiöllä, Inarissa, Kemissä, Kolarissa ja Kittilässä ylitetään tavoitteen mukainen alle 10 % osuus ikäluokasta. Utsjoen poikkeuksellisen korkea osuus ei kuitenkaan näy korkeina nuorisotyöttömyyslukuina. Vuonna 2006 Utsjoella 15–24-vuotiaiden työttömyysaste oli 12,2 %. Pelkosenniemiellä ja Ranualla vastaavat luvut olivat 26,5 % sekä 20,2 %. Utsjoen korkeaa osuutta koulutuksen ulkopuolelle jääneiden nuorten osalta selittäneekin hyvät työmahdollisuudet⁵.

3. HANKKEEN TAVOITTEET JA TOIMINTAMUODOT

Hankkeen päätavoite oli kehittää lapsilähtöinen, läsnäolevaa vanhemmuutta tukeva toimintamalli, joka olisi toimiva pienellä paikkakunnalla ja harvaan asutulla alueella. Samoin tavoitteena oli monikulttuurisen toiminnan avulla tukea vanhemmuutta ja vahvistaa saamelaiskulttuuri-identiteettiä ja vuorovaikutussuhteita vanhempien ja lasten välillä.

3.1. *Päätavoitetta tukevat osatavoitteet olivat:*

- *Kehitetään kaikille lapsiperheille monikulttuurista toimintaa, joka tukee vanhemmuutta ja vahvistaa identiteettiä, sekä vuorovaikutussuhteita vanhempien ja lasten välillä.*
- *Kehitetään vanhemmille pienelle paikkakunnalle sopivaa vertaistukitoimintaa.*
- *Kehitetään jatkokoulutukseen hakeutuvien nuorten tueksi kuntarajat ylittävä yhteistyö-verkosto.*
- *Kehitetään paikkakunnalle sopiva "seinättömän työpajan malli", nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi.*
- *Lisätään vanhempien ja yhteisön tietoisuutta lasten ja nuorten oikeuksista, kasvatustavoista ja globaalien maailman haasteista ja selviytymismalleista.*
- *Pyritään vahvistamaan perheiden arjen lähiverkostoa.*

Hankkeesta rajattiin jo alkuvaiheessa pois seinättömän työpajamallin kehittäminen, koska sekä Utsjoella että Enontekiöllä oli käynnistynyt seinättömän työpajan kokeilu. Utsjoella kunnan etsivä- ja työhönvalmentava nuorisotyö ja Enontekiöllä kunnan ja työvoimatoimiston Askel askeleelta - projekti kehittivät seinätöntä työpajaa paikkakunnille. Balddas -hanketta valmisteltaessa niiden käynnistymisestä ei ollut vielä tietoa, mutta tarve ko. toiminnalle oli esitetty.

Balddas-hankkeen kantavana ajatuksena oli, että lasten ja nuorten hyvinvointiin ja elinoloihin vaikutetaan parhaiten vahvistamalla vanhempia ja suuntaamalla ehkäisevää työtä heihin.

⁵ Lapin Liitto: Lapin hyvinvointiohjelma 2010-2015

3.2. Toimintamuodot;

Erilaisissa elämäntilanteissa ihmisen vuorovaikutuksellisen tuen tarve lisääntyy ja vanhemmuus on yksi näistä elämäntilanteista. Useat vanhemmat kaipaavat apua, tukea ja vertauspintaa oman elämäntilanteensa käsittelyyn. Kokemusten vaihtaminen muiden vanhempien kanssa auttaa vanhempaa tarkastelemaan omaa elämäntilannettaan toisesta näkökulmasta ja antaa voimia ja keinoja arkeen.

Toimintamuodoiksi valittiin yhteisöllisinä toimintatapoina vanhempien ammatillisesti ohjatut vertaisryhmät, saamelaiskulttuuriset teemapäivät ja perheleirit sekä säännöllinen kokoontumispaikka Bearaš-gafea (perhekahvila)-toiminta.

Vanhempien ja yhteisön tiedon lisäämistä lasten ja nuorten oikeuksista, kasvatustavoista ja globaalin maailman haasteista ja selviytymismalleista toteutettiin asiantuntijaluennoilla sekä vanhempien ryhmien teemakokoontumisissa.

4. HANKEHALLINTA JA YHTEISTYÖVERKOSTO

Toiminta alkoi Utsjoelta, johon palkattiin yksi työntekijä ja seuraavana vuonna laajennettiin Enontekiölle ja palkattiin työstekijä siten, että muodostui saamelais-suomalainen työpari. Utsjoella työskenteli Linda Järvensivu ja Enontekiöllä Saara Ketola. Syksyllä 2012 hanke laajeni Inariin, jossa aloitti Tiisu Näkkäläjärvi.

Hankkeen toiminta-alue oli maantieteellisesti laaja. Pitkien välimatkojen vuoksi kumpaankin kuntaan nimettiin omat ohjaustiimit, jotka toimivat työntekijöiden tukena muun muassa hankkeen sisällön kehittämisessä ja sidosryhmien välisessä tiedonvälittämisessä. Utsjoella hankkeen ohjaustiimin jäsenet vaihtuivat henkilökuntamuutosten myötä useaan otteeseen.

Utsjoen ohjaustiimin ydinjoukko koostui seuraavista henkilöistä:

Utsjoen kunnan perusturvanjohtaja Päivi Salminen 06/2010- 09/2010

Utsjoen kunnan perusturvanjohtaja Maila Viberg 06/2010- 12/2011

Utsjoen kunnan perusturvanjohtaja Kirsi Solmari 01/2012- 12/2013

Utsjoen kunnan sosiaalityöntekijä Tanja Karhunen 04/2011- 12/2011

Utsjoen kunnan sosiaalityöntekijä Jonna Kilkki 03/2012- 12/2013

Saamenkielisen neuvolan terveydenhoitaja Elle Aikio

Utsjoen saamenkielisen päiväkodin ohjaaja Aura Pieski

Karigasniemen saamenkielisen päiväkodin ohjaaja Merja Pieski

SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Magga

SámiSoster ry:n kehittämis- ja tiedottamispäällikkö Anne Näkkäläjärvi

Bálddas-hankkeen projektikoordinaattori Linda Järvensivu

Enontekiön ohjausryhmä koostui seuraavista henkilöistä:

Saamenkielinen kehittäjä-sosiaalityöntekijä Anne-Maria Näkkäläjärvi

Varhaiskasvatusohjaaja Taina Ketola

Saamenkielinen terveydenhoitaja Pauliina Näkkäläjärvi

SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Magga

Bálddas-hankkeen projektityöntekijä Saara Ketola

SamiSoster ry:n kehittämispäällikkö Anne Näkkäläjärvi

Inarissa ei ollut erillistä ohjaustiimiä, johtuen hankkeen lyhyestä toiminta-ajasta. Inarissa hankkeen toimintaa suunniteltiin ja ohjattiin yhdessä neuvolan terveydenhoitajan, Bálddas-hankkeen projektikoordinaattorin ja projektityöntekijän, sekä SámiSoster ry:n toiminnanjohtajan kanssa.

Yhdistyksessä kehittämishankkeiden tukirakennetta on kehitetty suunnitelmallisesti. Hankeohjauksen lisäksi henkilöstön kehittämispäiviä on järjestetty neljä kertaa vuodessa ja mm. arvioitu projektien toimintaa, etenemistä ja kehittämistä. Balddas-hanke on toiminut kolmella paikkakunnalla, joten työntekijät ovat paitsi tavanneet kehittämis- /ohjauskeskusteluissa, he ovat keskenään pitäneet viikoittaisia puhelin ja skype-kokouksia.

Yhdistyksen henkilökunnalla on joka toinen viikko puhelinpalaveri, joissa on käsitelty työyhteisön ja eri projektien ajankohtaisia asioita. Hallitus on neljännesvuosittain käsitellyt toiminnan toteutumista sekä budjettia. Työntekijöillä on ollut mahdollisuus osallistua alan seminaareihin ammattitaidon ylläpitämiseksi ja ammatillisen tuen saamiseksi. Yhdistys on ostanut työntekijöille kuukausittaisen yksilötyönohjauksen ja on mahdollistanut eri toiminnoissa (ryhmät, luennot) asiantuntijoiden ja työparin käyttämisen. Projektin edetessä tehtiin useita korjausliikkeitä jos ja kun toiminnot eivät edenneet odotusten mukaisesti.

4.1. Yhteistyöverkosto

Lapsilähtöisen, läsnä olevan vanhemmuuden toimintamallia kehitettiin yhteistyössä kuntien sivistys- ja sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Yhteistyötahojen kanssa järjestettiin tilaisuuksia, joiden tavoitteena oli lisätä vanhempien ja koko yhteisön tietoisuutta lasten- ja nuorten oikeuksista, kasvatustavoista ja globaalien maailman haasteista ja selviytymismalleista. Lähimmät yhteistyötahot olivat kunnan sosiaalitoimi, neuvolan terveydenhoitajat, etsivän nuorisotyön nuorisotyöntekijä, perhetyöntekijät ja sivistystoimi sekä Mannerheimin lastensuojeluliiton paikallisosastot. Rovaniemen seurakunnan nuorisotyöntekijän ja Lapin ammattiopiston kuraattoreiden kanssa tehtiin yhteistyötä nuorten jatko-opiskelijoiden tukemiseksi. Saamelaiskulttuuristen teemapäivien järjestämisessä yhteistyökumppaneita olivat paikalliset saamelaisyhdistykset, Utsjoella SámiSiida ja Enontekiöllä Johti sápmelaččat, sekä Sami Duotji, SPR:n Lapin piirin Järjestöt kylissä- hanke, Metsähallitus, seurakunnat sekä Saamelaiskäräjien lastenkulttuurikeskus Mánnu sekä SamiSosterin Birgen Ruovttus-toiminta. Utsjoella tehtiin myös yhteistyötä Norjan SANKS:in (Saamelaisten kansallisen osaamiskeskuksen psyykkisen terveydenhuollon

yksikkö) kanssa. Utsjoen kunnalla ja SANKS:illa on yhteistyösopimus, jonka pohjalta oli mahdollista hyödyntää SANKS:in asiantuntijuutta.

5. KÄYNNISTÄMISEN ALKUVAIHEET

Konkreettisen toiminnan toteuttamiseksi selviteltiin kohderyhmän tarpeita paikkakunnittain vanhemmille suunnattujen tilaisuuksien yhteydessä. Utsjoella ja Karigasniemellä järjestettiin vanhemmille suunnattu iltatilaisuus, jossa esiteltiin lapsiperheiden palveluita Utsjoen kunnassa. Vanhemmat ja päiväkodin henkilökunta esittivät ajatuksiaan ja huolenaiheitaan lapsiin ja nuoriin liittyvissä asioissa. Tilaisuuksissa keskusteltiin millaisilla järjestölähtöisillä toimenpiteillä Balddas-hanke voisi niihin vastata.

Tilaisuuksissa esille nousseita teemoja olivat muun muassa perheiden yksinäisyys, lapsiperheiden harrastustoiminnan puuttuminen paikkakunnilla, yhteisössä vallitsevat ristiriidat ja vanhempien virkistämisen tarve. Myös kielikysymys herätti keskustelua. Utsjoki on saamelaisenemmistöinen kunta ja SámiSoster ry saamelaisten sosiaali- ja terveysjärjestö. Vanhemmat miettivät saako Balddas-hankkeen toimintaan osallistua vain saamelaiset perheet vai onko toiminta kaikille perheille avointa. Tilaisuudessa selvennettiin Balddas-hankkeen olevan avointa kaikille lapsiperheille. Vanhemmat esittivät myös toiveita koskien toiminnan kielivalintoja. Monet perheet ovat kaksikielisiä ja toiveena oli, että toimintaa olisi molemmilla kielillä.

Utsjoen ja Karigasniemen koulujen opettajien näkemyksiä ja toivomuksia hankkeen toiminnan suhteen, selvitettiin erillisissä kokouksissa. Opettajat viettävät paljon aikaa lasten ja nuorten kanssa ja heillä on siten ajankohtaista tietoa lasten ja nuorten asioista. Kokouksissa kartoitettiin lasten, nuorten ja perheiden ongelmia ja pohdittiin millä tavalla niihin voisi puuttua ja millaista ennaltaehkäisevää toimintaa olisi mahdollista kehittää yhteistyössä Balddas- hankkeen kanssa. Molemmilla paikkakunnilla erityistä huolta herätti vanhempien osallistumattomuus lasten ja nuorten elämään, lasten ja nuorten peli- ja nettiriippuvuus, sekä nuorten heikot elämänhallintataidot.

Enontekiöllä kuultiin vanhempia päiväkotien vanhempainiltojen yhteydessä, joissa projektityöntekijä vieraili kunnan varhaiskasvatuksenohjaajan kanssa ja kuuli vanhempien toiveita toiminnasta. Kartoituksen yhteydessä nousi esille, että perheet kaipaavat kohtaamispaikkaa Karesuvantoon sekä arjen tuen vahvistamiseksi saamelaiskulttuuriin pohjautuvia teemapäiviä, leirejä sekä yhteisiä tapahtumia. Kunnan sosiaalitoimistossa odotuksia oli myös perheiden arjen toimintojen opastamiseen, esille nousivat mm. ruokien laittamiseen ja ruokailutilanteisiin liittyvät asiat tai lasten kanssa leikkimiseen opastaminen.

Inarissa yhteistyötä tehtiin Inarin MLL kanssa ja perheitä tavattiin MLL perhekahvilatoiminnassa ja ottamalla suoria kontakteja perheisiin. Inarissa aikaisemmin toimineen kehittämishankkeen aikana kokeiltiin äitien ryhmiä hyvin tuloksin ja niitä päätettiin kokeilla nyt Balddas-hankkeen tavoitteiden toteuttamisessa. Kartoituksessa nousi erityisesti esille äitien tarve toiminnalliselle vertaistoiminnalle.

Hankkeen toiminnasta kerättiin säännöllisesti palautetta koko hankkeen aikana. Toimintaan osallistuneilta pyydettiin palautteen lisäksi ehdotuksia ja toivomuksia toiminnan suhteen. Tällä pyrittiin siihen, että hankkeen toiminta pysyy oikeilla raiteilla ja vastaa kohderyhmän tarpeita.

6. TOIMINNAN TOTEUTTAMINEN

6.1. *Vertaistuki voimaannuttaa vanhempien jaksamista*

Balddas-hankkeessa ohjatuissa ryhmissä teemat ja työskentelymetodit valittiin yhdessä ryhmäläisten kanssa, jolloin prosessi lähti heistä itsestä käsin. Samoin oli pohdittava ”porkkanoita” ja osallistumista kannustavaa toimintaa, koska vanhemmille suunnattu vertaistukitoiminta oli Utsjoella ja Enontekiöllä vieras asia. Kokoontuminen keskustelemaan toisten kanssa perheen asioista ei ole luonteenomaista alueella. Saamelaisessa kulttuurissa on luontevampaa keskustella toiminnan yhteydessä. Ei myöskään ole tapana puhua ulkopuolisille perheen asioita ja omia henkilökohtaisia tuntemuksia. Luottamuksen saavuttaminen vaatiikin pitkäjänteistä työtä. Myös yhteistyötahot suhtautuivat vertaistukitoiminnan ideaan varauksella ja epäilivät, ettei ryhmiin löytyisi osallistujia. Oli tärkeätä aluksi selkeyttää vanhemmille mitä kyseinen toiminta todellisuudessa oli, sekä madaltaa osallistumiskynnystä.

Vain kokeilemalla saa selville mikä toimii. Näin myös Balddas-hankkeessa. Kolmeen ja puoleen vuoteen mahtui myös haasteita ja epäonnistuneita kokeiluja. Utsjoella iso haaste oli Karigasniemi, joka sijaitsee 100 km Utsjoen kirkonkylältä. Karigasniemellä asuu paljon lapsiperheitä ja vapaa-ajan harrastemahdollisuudet ovat miltei olemattomat paikkakunnalla. Enontekiöllä Hetan kirkonkylällä lapsiperheet eivät aktivoituneet vertaistointaan mukaan.

Karigasniemellä kokeiltiin ensimmäisenä toimintavuonna Bearasgafea-toimintaa, ja se toimikin jonkin aikaa aktiivisesti, mutta jo muutaman kerran jälkeen kiinnostus Bearasgafea:aa kohtaan lopahti, joten toimintaa suunnattiin uudestaan.

Äidit nostivat esille tarpeen saada rentoutua muiden äitien seurassa, mutta omista asioista puhuminen on vaikeata pienessä yhteisössä. Jo ensimmäisenä toimintavuonna saatiin kokemus, että vertaistukitoimintaa tulee kehittää siten, että itse toiminta ja ryhmäläiset herättävät luottamusta toisissaan. Tämän pohjalta

kehitettiin suljettua ryhmätoimintaa. Niiden vahvuus oli keskinäisen luottamuksen saavuttaminen sekä prosessinomaisempi toiminta. Prosessinomainen työskentely on tärkeitä silloin kun tavoitellaan muutosta.

Lapsiperheille suunnattu viikoittainen toiminta ei toiminut Utsjoella. Eräs äiti totesikin osuvasti, että ”*pitää sitä muutakin ehtiä kuin juosta työn, päiväkodin ja harrastetoiminnan välillä*”. Kiireisessä arjessa arki-iltojen rauhoittaminen on tärkeitä niin vanhemmilla kuin lapsille.

Hankkeen aikana Utsjoella toimi viisi erillistä äideille suunnattua ohjattua vertaisryhmää, joiden kohderyhminä olivat murrosikäisten nuorten äidit, alle 10-vuotiaiden lasten äidit, sekä saamenkieliset äidit. Enontekiöllä samoin, paitsi murrosikäisten vanhempien ryhmä jäi lyhyeksi kokeiluksi.

Eniten kiinnostusta herätti murrosikäisten nuorten äideille suunnattu ryhmätoiminta, koska murrosikäisten vanhemmille ei ole erikseen tukea tarjolla. Kuitenkin murrosikä on kehitysvaiheena haastava, niin nuorelle, hänen vanhemmilleen kuin koko perheelle. Äitien tuen tarve näkyi selvästi hankkeen ryhmätoiminnassa. Osa äideistä totesivatkin olevansa hukassa murrosikäisensä kanssa. Ryhmissä käsiteltiin teemoja mm: murrosikä kehitysvaiheena, murrosikäisen nuoren äidin eri roolit, murrosikäisen nuoren äidin oma hyvinvointi, ja kontekstuaalinen kasvatus.

Eri-ikäisten lasten äideillä oli erilaisia tarpeita ja tämän huomioiminen ryhmätoiminnassa osoittautui tärkeäksi. Pienempien lasten äidit halusivat ensisijaisesti rentoutua muiden äitien parissa ja toivoivat keskustelun olevan vapaamuotoista. Alle 10-vuotiaiden lasten äitien ryhmä oli siten vapaamuotoisempi kuin murrosikäisten äitien ryhmä. Vapaamuotoista keskustelua käytiin esimerkiksi lapsen koulunkäyntiin ja perheiden roolijakoon liittyvissä asioissa. Hemmottelua äideille tarjottiin muun muassa intialaisen päähieronnan ja turvesaunan muodossa. Lasten mukanaololle toiminnoissa oli ehdoton edellytys, että tulevat vain vanhempien mukana. Mm. Utsjoella monella perheellä oli aiemmin ollut tapana lähettää lapset yksin toimintaan ja vanhempien mukaan saanti toimintaan vaati erityistä panostamista ja johdonmukaisuutta toiminnassa.

Ryhmätoiminnassa kielellä on suuri merkitys. Keskustelu omalla äidinkielellä on aina helpompaa ja luontevampaa. Utsjoella ja Inarissa murrosikäisten nuorten äitien ja alle 10-vuotiaiden lasten äitien ryhmät olivat suomenkielisiä. Erilliselle saamenkieliselle ryhmätoiminnalle oli tarvetta ja siihen ohjaajaksi Utsjoelle saatiin SANKS:ista sosiaalityöntekijä/ vanhempainterapeutti Jaana Länsman- Eriksen. Bálddas-hankkeen projektikoordinaattori toimi hänen työparina ja vastasi muun muassa ryhmän puitteista. Enontekiöllä toiminta oli saamenkielellä ja apukielenä käytettiin tarpeen mukaan suomea.

Saamelaiset perheet elävät yhteiskunnassa, joka pitkälti rakentuu suomalaisille säännöille ja arvoille. Esimerkiksi koululaitos ja terveydenhoito tukeutuvat vahvasti suomalaisen yhteiskunnan arvoihin. Saamelaisten perheiden arvot, tavat ja kasvatustavat eivät kovin usein tule kuulluksi tai arvostetuiksi.

Niiden kuulluksi tekeminen voi kuitenkin olla hyvin voimaannuttavaa. Tämän vuoksi oli tärkeätä, että saamenkielisen ryhmän keskusteluteemat ankkuroituivat saamelaisuuteen ja saamelaiseen kulttuuriin.

Kaikissa ryhmässä keskusteltiin hyvin aktiivisesta ja teemoina nousivat esille mm. perheen kieli ja kielivalinnat, suvun rooli kasvatuksessa ja rajojen asettaminen, ylisukupolvinen kasvatus sekä saamelainen perinteinen kasvatus nykypäivänä. Erityisesti huomiota kiinnitettiin myös ympäröivän yhteisön tarjoamiin voimavaroihin kasvatuksessa. Tämä osoittaa, että vanhemmilla on tarvetta keskustella omista valinnoistaan ja kokemuksistaan turvallisessa ilmapiirissä.

Inarin kirkonkylän alueen ryhmätoiminnan keskeinen teema oli äidin oma hyvinvointi ja arjessa jaksaminen sekä arjen verkoston vahvistuminen, jotka osaltaan tukevat arjessa jaksamista. Äiti-ryhmää päädyttiin Utsjoen tapaan pitämään suljettuna ryhmänä. Tavoitteena oli luottamuksellisen ryhmän syntyminen, jotta äidit uskaltaisivat helpommin keskustella aremmistakin aiheista ja saisivat täten vertaistukea toisiltaan. Toiminta koostui eri teemoista kuten aarrekartan askartelusta, omien tunnelukkojen tunnistamisesta ja vanhemmuuden roolikarttaan tutustumisesta. Äidit pääsivät myös tutustumaan meditointiin, bodybalance:en sekä erilaisiin rentoutumismuotoihin. Toiminnan aikana perustettiin myös facebook-sivu ”Inarin äidit”.

6.2. Lapsiperheiden kohtaamispaikka Bearaškáfeá Enontekiöllä

Enontekiöllä ohjattua vertaistukitoimintaa kehitettiin Karesuvannossa lapsiperheiden kohtaamispaikka Bearaškáfeá:ssa, jonka toiminta pohjautui saamelaiseen kulttuuriin ja toimintakielenä oli saame ja apukielenä suomi.

Karesuvannossa ei ollut aiemmin kokoontumispaikkaa, jossa tavata muita äitejä ja verkostoitua ja sellainen luotiin koululle. Karesuvanto tarvitsi ihan oman toimintansa, koska se sijaitsee kuntakeskuksesta n. 70 km päässä Ruotsin rajalla. Paikkakunnalla on heikko työllisyystilanne ja moni perheenisä käy töissä joko Ruotsissa tai Norjassa. Reissutyö, sekä poronhoito vaikuttavat vahvasti vanhempien työnjakoon perheissä. Arjen pyörittäminen on äitien vastuulla ja mahdollisuutta omaan aikaan ei juuri ole. Tämä vuoksi oli tärkeätä, että Bearaškáfea-toiminta oli avointa niin vanhemmille, kuin lapsillekin. Toimintaa kehitettiin yhteistyössä Saamelaisten lastenkulttuurikeskus Mannu:n ja Enontekiön kunnan kielikylpykerhon kanssa. Ohjelma koostui lasten ja vanhempien yhteisestä tekemisestä sekä äitien erillisestä ohjelmasta. Äideille varattiin erillistä aikaa ohjattuun keskusteluun, jonka aikana lapset osallistuivat kunnan kielikylpykerhoon.

6.3 Saamelaiskulttuuriset teemapäivät ja leirit tukemassa arjen verkoston vahvistumista

Kaikki hankkeen toimintamuodot oli valittu siten, että ne tukivat omalta osaltaan perheiden arjen lähiverkoston vahvistumista. Ryhmätoiminta, retket, teemapäivät ja leirit tähtäsivät kaikki siihen, että perheet tutustuvat muihin perheisiin ja luovat uusia sosiaalisia kontakteja. Perheitä ja vanhempia kannustettiin pitämään yhteyttä toisiinsa myös hankkeen toiminnan ulkopuolella.

Pohjoisessa luonnolla on erityisen suuri merkitys. Luonto on saamelaisten elämässä tärkeä monella tavalla ja se määrää saamelaisen elämänrytmin. Kulttuurimuotoon kuuluvat elinkeinot ovat sidoksissa luontoon ja sen eri vuodenaikoihin. Perinteiset elinkeinot ovat elämäntapa, joka rytmittää perheiden arkea ja vaikuttaa mm. ruokailussa, harrastuksissa, erilaisissa töissä jne. Joten luonto oli keskeinen elementti myös saamelaiskulttuurissa teemapäivissä.

SamiSoster ry:n aiemmissa hankkeissa oli kokeiltu saamelaisille ominaista verkostojen luomista toiminnan kautta ja yhteydessä. Joten tässäkin hankkeessa yhdeksi toimintamuodoksi valittu **saamelaiskulttuuriset teemapäivät** osoittautuivat erittäin toimiviksi. Kaksikulttuurisessa yhteisössä vanhemmuutta tukevat eri vuodenaikojen mukaiset saamelaiskulttuuriset teemapäivät, jotka toimivat ylisukupolisesti. Niiden toiminnalla vahvistettiin luontevasti arjen tukiverkostoa ja perheen saamelaiskulttuuri-identiteettiä. Moni perhe kokee yksinäisyyttä eikä suvun tuki ole kaikille saatavilla. Isovanhemmat asuvat ehkä muualla tai eivät osallistu lastenlastensa kasvatukseen. Ylisukupolvisen toiminnan kautta oli mahdollista luoda yhteisöllisyyttä, joka ehkäisee ja vähentää lasten ja perheiden yksinäisyyttä, sekä vahvistaa sukupolvien välistä yhteisöllisyyttä. Isovanhempi-ikäisten tieto ja osaaminen saamelaisesta kulttuurista rikastuttavat teemapäiviä, ja lapsille syntyy ylisukupolvisen toiminnan kautta tietoisuus omista juuristaan ja omasta kulttuuristaan. Ylisukupolvisen toiminnan kautta luodaan myös perusta lasten itsetunnon kasvua tukeviin aikuissuhteisiin. Hankkeen aikana järjestettiin lähes kuukausittain teemapäiviä ja ne olivat hyvin suosittuja. Niiden järjestämiseen saatiin eri yhteistyökumppaneita mukaan

Teemapäivien sisältö valikoitui vuodenajan mukaan. Kokoonnuttiin laittamaan yhdessä perinteistä saamelaista ruokaa, leipomaan, vetämään nuottaa ja keittämään rantakalaa, opeteltiin laavun pystyttämistä ja kalan ja lihan savustamista laavussa, mentiin ajamaan poroilla tai muuten vain tulistelemaan metsään. Eri sukupolvet yhdistäviä teemapäiviä olivat erityisesti ”*Hervet ovttas hearvas beaivvi*” – päivät, joissa eri sukupolvet yhdessä tekivät saamelaisia käsitöitä, lauloivat saamenkielellä lauluja, kertoivat tarinoita, laittoivat ruokaa jne. Näissä tapahtumissa syntyi luontevasti verkostoja perheiden kesken.

Teemapäiviä olivat myös **retket** uimaan, retki Pielpavuonoon tai Lemmenjoelle, Varanginbotneniin jne, kuitenkin lähiseudulle. Kylmien luonnonvesien sijaan uintimatkat suuntautuivat Leville ja Saariselälle. Ajankohdan valinta oli tärkeä ja mm. kesäkuun alku oli hyvä, koska tuolloin ei luontaiselinkeino ei sido poroperheitä työntekoon. Tällöin myös isät pääsivät mukaan ja perheelle järjestyy yhteistä aikaa. Kylpylä oli yksi ”porkkana”, joka houkutteli perheitä mukaan, koska koko perheen matka kylpylään ei välttämättä ole mahdollista kaikille taloudellisista syistä. Kylpylä madalsi myös osallistumiskynnystä. Retkelle lähtö yleensäkin oli luontevampaa ja myös isiä osallistui niihin vaikka vertaisryhmiin heitä ei mukaan tullutkaan.

Lapsiperheiden leirit olivat yksi merkittävä toimintamuoto ja niitä oli vuosittain yksi leiri joko viikonloppuleiri tai päiväleiri. Vanhemmuuden tukemisen ja perheiden arjen verkoston vahvistamisen lisäksi tavoitteena oli luoda tapahtuma, jonne vanhempien on helppo tulla lasten kanssa. Leireillä ohjelma rakentui lasten ja vanhempien yhteisestä toiminnasta esimerkiksi ulkoilusta, ohjatusta liikunnasta, yhdessä olosta ja yhdessä tekemisestä. Osittain leireillä oli erillistä ohjelmaa vanhemmille ja lapsille. Hanke osallistui yhteistyökumppanina PaKaste-hankkeen Tunturi-Lapin perheleireille vastaten sillä leirin saamelaiskulttuuriolosuhteista. Viimeisenä toimintavuonna hyväksi yhteistyökumppaniksi saatiin Maaseudun terveys- ja lomahuolto ry järjestämään tuetun perheloman Lapin urheiluopistolla. Kohderyhmänä olivat perheet, joissa molemmat tai toinen vanhemmista on saamelaisia ja leirille pääsi 10 perhettä. Sinne valinnan suoritti Maaseudun terveys- ja lomahuolto ry ja SamiSosterin osuutena oli saamenkielinen ryhmänvetäjä.

Yksittäiset tapahtumat saavuttivat paremmin lapsiperheitä, joten päädyttiin järjestämään kyläkeskuksissa hyvinvointitapahtumia, joissa teemana oli liikunta hyvinvoinnin ja itsetunnon tukena. Tapahtumat koostuivat Bodybalance- tunnista sekä hyvinvointiin pohjautuvasta luennoista ja keskusteluista.

Samoin erilaiset toiminnot, joissa vanhemmat saivat konkreettista opastusta ja tietoa jaksamisensa tueksi, saavuttivat hyvin kohderyhmää. Esim. Utsjoella järjestettiin lapsihierontakurssi, jossa tavoitteena oli helpottaa niin vanhempien kuin lasten kanssa työskentelevien arkea, sillä lapsihieronta tuo helpotusta muun muassa lapsen levottomuuteen ja aggressiivisuuteen. Lapsihierontakurssin kautta haluttiin välittää vanhemmille tietoa siitä, että kosketus on tärkeää lapselle. Muun muassa turvallinen kiintymyssuhde edellyttää, että lapsi saa riittävästi kosketusta. Lapsihierontakurssi toteutettiin yhteistyössä kunnan Ovtas!-hankkeen kanssa ja kurssin opettaja oli laillistettu lapsihieroja.

6.4. Yhteistyöverkoston kehittäminen nuorten jatko-opiskelijoiden tueksi

Kuntarajat ylittävän yhteistyöverkoston kehittämisen kimmokkeena oli etenkin Utsjoen suuri osuus koulunsa keskeyttäneistä nuorista. Mikäli nuori ei peruskoulun jälkeen jatka kotikuntansa lukiossa, vaan haluaa ammatillisen koulutuksen, hän joutuu muuttamaan useiden satojen kilometrien päähän kodista ja se voi olla nuorelle hyvinkin haasteellista ja hän voi kokea joutuvansa itsenäistymään liian varhain.

Opintojen nivelvaihe, eli koulutusvaiheesta toiseen siirtyminen, on herkkä ja juuri silloin nuori tarvitsee erityisen paljon tukea. On tärkeää, että nuori löytää oman paikkansa koulussa ja ryhmässä heti opiskelun alkuvaiheessa. Mikäli nuori jää ryhmän ulkopuolelle, on hänen siihen myöhemmin vaikeata päästä. Lapin ammattiopiston kuraattoreiden mukaan opintojen keskeyttämistä edeltää tavallisesti juuri ryhmän ulkopuolelle jääminen ja tästä seuraava yksinäisyys. Yksinäisyys ja ryhmään kuulumattomuus johtaa poissaoloihin ja epäsosiaaliseen käytökseen.

Bálddas-hankkeen ajatuksena oli kehittää kuntarajat ylittävä yhteistyöverkosto, joka tavoittaa koulutuksen keskeyttämisen vaarassa olevan nuoren ja tukee häntä opiskelujen jatkamisessa. Yhteistyöverkoston kehittäminen keskittyi Rovaniemelle, sillä suurin osa ammatilliseen tutkintoon opiskelevista utsjokelaisista ja enontekiöläisistä nuorista opiskelee siellä. Yhteistyöverkostoa kehitettiin yhteistyössä Lapin ammattiopiston kuraattoreiden, asuntoloiden ohjaajien, Rovaniemen seurakunnan nuorisotyöntekijän ja Rovaniemen Monitoimikeskus-säätiön (Romotke) etsivän nuorisotyöntekijän kanssa.

Kuntarajat ylittävän yhteistyöverkoston toimivuus edellyttää, että useat eri toimija sitoutuvat siihen. Tässä kohdattiin heti hankkeen alkuvaiheessa haasteita. Toimijoiden omat työkiireet vaikuttivat siihen, että yhteistyöverkosto nähtiin lisätyönä jo olemassa olevalle työlle. Rovaniemellä olevien yhteistyökumppaneiden ja toimintapaikkakunnan toimijoiden näkemuserot poikkesivat sekä yhteistyön että nuorten tuen tarpeista. Lapin ammattiopiston kuraattorit totesivat, että se, että nuoren on vaikeata löytää jalansijaa uudella paikkakunnalla, ei koske vain Pohjois-Lapista tulleita nuoria. Kuraattoreiden ymmärrettävä näkökulma oli, että kaikille nuorille tulee tarjota tukea ja, että erityistukea on resurssien vähyyden takia, vaikeata tarjota vain tietyille, pienelle ryhmälle.

Jo hankkeen alussa oli selvä, että vanhempien rooli on merkittävä nuorten jatko-opiskelijoiden tukemisessa. Yhteistyötahot nostivat esille, että vanhempien tulisi valmistella nuoriaan ajoissa nivelvaiheen haasteita varten. Nuori tarvitsee monia taitoja selvitäkseen uudessa elämäntilanteessa. Sosiaaliset taidot ja arkielämän taidot kuuluvat näihin. SámiSoster ry:n tilaama opinnäytetyö saamelaisen elämäntavan ja kasvatuksen vaikutuksesta utsjokelaisten koulupudokkuuteen (Halonen 2012), osoitti, että enemmistö nuorista toivoo tukea opiskeluun omilta vanhemmiltaan, ei niinkään koulun kuraattoreilta tai opinnonohjaajilta. Hankkeessa päädyttiin vanhempien osallistamiseen nuorten jatko-opiskelijoiden tukemisessa.

Sekä Utsjoen, että Enontekiön kunnissa järjestettiin hankkeen aikana vanhempainiltoja, joissa käsiteltiin nuorten jatko-opiskelijoiden kohtaamia haasteita, sekä keskusteltiin siitä miten vanhemmat voivat tukea nuorta kaukaa. Nuorten jatko-opiskelijoiden kohtaamista haasteista puhuttiin myös murrosikäisten nuorten äitien vertaistukiryhmissä. Heidän nuorensa ovat iässä, jolloin opiskeluperäinen muutto toiselle paikkakunnalle on ajankohtainen. Murrosikäisten nuorten äitien vertaistukiryhmissä keskusteltiin siitä, miten nuorta voisi tukea kaukaa. Keskustelussa keskeistä oli vanhempien rooli nuoren tukemisessa, eikä niinkään viranomaisten rooli.

Rovaniemellä järjestettiin nuorille starttitapaamiset, joihin heitä kutsuttiin facebook:in ja ”puskaradion” kautta. Nuorten tavoittaminen oli jälleen haasteellista. Esimerkiksi koulujen opinto-ohjaajat eivät voineet luovuttaa tietoja opiskelijoista, jolloin nuoria saavutettiin hyvin sattumanvaraisesti heidän tuttujensa ja vanhempiensa kautta. Tarvetta kokoontumisilla saattaisi olla, mutta niiden tulisi olla säännöllisempiä. Yksittäiset starttitapaamiset eivät välttämättä anna nuorille kovinkaan paljon ja siksi niitä kohtaan ei ole kiinnostusta.

Nuorten kanssa keskusteluissa nousivat esille myös taloudelliset kysymykset. Kalliit linja-automatkat ja pitkät matka-ajat vaikeuttavat nuorten käyntejä kotipaikkakunnallaan ja se osaltaan lisää koti-ikävää. Osa nuorista ei nähnyt viikonloppumatkoja kotipaikkakunnalleen järkevinä, sillä varsinainen aika paikkakunnalla jää hyvin lyhyeksi. Esimerkiksi Utsjoelta kotoisin oleva nuori saapuu Utsjoelle vasta keskiyön aikana perjantaina ja paluumatkalle hän joutuu lähtemään jo sunnuntaina klo 12. Nuorille oli myös tullut yllätyksenä se, miten paljon rahaa elämiseen menee.

6.5. Vanhemmat tarvitsevat tietoa

Hankkeen alussa kartoitettiin mistä aiheista vanhempien ja muun yhteisön tietoisuutta tulisi lisätä. Kartoitukseen osallistuivat Utsjoen ja Karigasniemen koulujen opettajat, päiväkotien henkilökunta, neuvolan terveydenhoitajat, sekä kunnan sosiaalityöntekijä ja Enontekiöllä aiheita nousi paitsi vanhemmilta myös kunnan toimijoilta. Yksi aihe nousi ylitse muiden; lasten ja nuorten tietokoneen ja internetin käyttö ja siihen liittyvät ongelmat. Opettajat kertoivat, että osa lapsista ja nuorista viettävät aikaa tietokoneen äärellä pelaten pelejä ja surffailen netissä myöhään yöhön saakka. Tämä näkyy koulun arjessa lasten ja nuorten väsymyksenä ja keskittymisvaikeuksina. Neuvolan henkilökunta kertoi, että jo alle kouluikäiset lapset viettävät huolestuttavan paljon aikaa tietokonepelien ääressä. Useimmille lapsille ja nuorille tietokoneen käyttö ja pelaaminen on mukavaa ajanvietettä, mutta voi myös aiheuttaa ongelmia. Muutama vanhempi myös kertoi, että heillä on suuri huoli oman lapsen tai nuoren tietokonepelaamisesta.

Koska kodilla ja vanhemmilla on keskeinen rooli tietokone- ja peliriippuvuuden ehkäisemisessä, oli vanhempien tietoisuutta lisättävä tässä asiassa. Ensimmäinen askel oli Mannerheimin lastensuojeluliiton

Viisaasti verkossa - tietoisuuskokous. Kyseinen tietoisuuskokous järjestettiin sekä Utsjoella, että Enontekiöllä. Tietoisuuskokousta järjestettiin niin vanhemmille, kuin koulujen oppilaille ja opettajille. Tietoisuuskokouksissa käsiteltiin verkkomedian hyötyjä ja mahdollisia riskejä, sekä lasten ja nuorten sosiaalista elämää verkossa. Keskustelua käytiin myös vanhempien antamasta esimerkistä. Vanhemmat toimivat esimerkkinä lapsille ja nuorille myös tietokoneen käytössä. Tämän vuoksi on hyvä sopia yhteiset tietokoneen käytön pelisäännöt, jotka koskevat kaikkia perheenjäseniä.

Viisaasti verkossa- tietoisuuskokouksen jälkeen neuvolan terveydenhoitajat ja muutama vanhempi Utsjoella toivoivat lisää tietoa aiheesta. Tähän toiveeseen vastattiin järjestämällä asiantuntijaluento lasten ja nuorten tietokonepelaamisesta ja siihen liittyvistä ongelmista. Luennoitsijoina toimivat Norjan SANKS:in peliriippuvuus-asiantuntijat. Luennot järjestettiin yhteistyössä Utsjoen kunnan etsivän nuorisotyön kanssa. Kunnan työntekijöille kohdennetulla luennolla käsiteltiin lasten ja nuorten pelaamista ja peliongelmiä yleisesti, sekä missä vaiheessa työntekijän tulisi asiaan puuttua. Keskustelua käytiin muun muassa siitä millaiseen hoitoon peliongelmiä kärsivän lapsen tai nuoren voi ohjata ja millainen hoitopolku on. Myös vanhemmille suunnatussa osuudessa käsiteltiin peliongelmiä yleisesti, mutta painopiste oli etenkin peliongelmiä ehkäisyssä. Asiantuntijat totesivat, että jo taaperokäiset lapset pelaavat tietokonepelejä, ja että tämä nähdään usein viattomana. Ennaltaehkäisy on kuitenkin aloitettava lapsen ollessa pieni ja vanhempien on myös syytä miettiä omia tietokonekäyttötottumuksiaan.

Vaikka muistakin asioista järjestettiin luentoja, lasten ja nuorten tietokoneen ja internetin käyttöön liittyvät ongelmat saivat hankkeen aikana eniten huomiota. Utsjoella muita luentoteemoja olivat muun muassa lasten ja nuorten alkoholikasvatus, rajojen asettaminen lapselle, varhaisen vuorovaikutuksen merkitys lapsen kehitykselle, sekä kasvatuspsykologian professori Kaarina Määtän luento ” Miten vaalia parisuhdetta vanhemmuutta tukien- rakkauden monet kasvot”. Myös Enontekiöllä järjestettiin luento lasten ja nuorten alkoholikasvatuksesta.

Hankkeen aikana järjestettiin yhteinen luento Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kuntiin. Tutkija ja pedagogiikan professori Asta Balto Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kuntien vanhemmille saamelaisesta lastenkasvatuksesta. Luento toteutettiin videoneuvottelulaitteiden välityksellä. Samoin videovälitteisesti järjestettiin rytmi-ryhmän kotiunikoulu, jossa käsiteltiin mm. kotiunikoulun toteuttamista sekä vanhemman omaa jaksamista.

Utsjoella heräsi viimeisen hankevuoden aikana huoli lasten päiväkotitoiminnan ja koulukiusaamisesta ja Bálddas-hanke päättyi järjestämään Askeleittain - opetusohjelman kunnan päiväkoteihin, koska opetusohjelman avulla lapsille voidaan opettaa empatiataitoja, itsehillintä- ja ongelmanratkaisutaitoja sekä tunteiden säätelyä. Ohjelmaan kuului myös vanhempainilta, jossa kyseisiä asioita käsiteltiin vanhempien kanssa. Askeleittain-ohjelma löytyy myös saamenkielisenä, jolloin siitä saadaan täysi hyöty irti Utsjoella.

Kunnissa järjestettiin Lapset puheeksi- toimintamenetelmän ensimmäinen koulutus ja hankkeen työntekijät osallistuivat siihen. Sen pohjalta käynnistyi kuntien yhteistyöverkostoissa keskustelut toimintamenetelmän hyödyntämisestä käytännössä.

7. TULOKSET

Hankkeen tuloksia ja vaikutuksia on arvioitu kohderyhmältä kerättyjen kirjallisten palautteiden, projektihenkilöstön päiväkirjojen ja havainnoinnin, projektitiimin arviointikeskustelujen ja yhteistyökumppaneiden palautteiden sekä yhdistyksen toimijoihin otettujen yhteydenottojen ja lukuisten keskustelujen perusteella.

Yhteistyökumppaneiden näkökulmasta Utsjoella ja Inarissa ei mitattu erikseen ja tämä johtui toiminnan luonteesta; toiminta oli avointa kaikille lapsiperheille, eikä siihen erikseen osoitettu asiakkaita sosiaali- ja terveydenhuollosta. Täten sosiaali- ja terveydenhuollolla ei ollut faktista tietoa siitä, ketkä toimintaan osallistuivat ja hyötyivätkö heidän asiakkaansa toiminnasta. Sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöille kerrottiin säännöllisesti toiminnasta ja sen tuloksista ja sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunta antoi palautetta toiminnasta. Enontekiöllä, jossa yhteistyö oli tiiviimpää kunnan kanssa, saatiin palautetta sekä kirjallisesti että eri keskusteluissa.

Vanhemmuutta tukevan toiminnan kehittäminen pienillä paikkakunnilla, jossa ihmiset tuntevat toinen toisensa, vaati syntyäkseen monenlaisia kokeiluja ja suunnan muutoksia ja pitkäjänteistä toimintaa. Paikkakunnilla ja kulttuurissa, jossa ei ole perinteitä vastaavalla toiminnalle tämä kolme vuotta oli lyhyt aika vakiinnuttaa toimintaa. Balldas-hanke toteutettiin kolmessa erilaisessa kunnassa, joissa mm. elinkeinorakenne, toimintakulttuuri ja perinteet vaikuttivat saamelaisperheiden arjessa ja siten suuntasivat hankkeen toimintaa. Toiminnan painotuksissa oli merkitystä myös hankkeen työntekijöiden erilaisilla vahvuuksilla, ja se oli yksinomaan rikkaus ja mahdollisti monipuolisemmin tavoitteiden toteuttamista.

Keskeisimpiä tuloksia on vanhemmuutta tukevan, monikulttuurisessa, pienessä yhteisössä toimivan toimintamallin syntyminen sekä huomion kiinnittyminen lasten ja nuorten haasteiden sekä vanhempien tietouden lisääntyminen niistä ja monikulttuurisen yhteisön haasteiden huomioiminen toiminnassa ja toimijaverkostossa.

Bearaškáfea-toiminta, saamelaiskulttuuriset ylisukupolviset teemapäivät, äitien avoimet hyvinvointiryhmät, vanhempien suljetut ja ohjatut vertaisryhmät, perheleirit sekä asiantuntijaluennot olivat hankkeen keskeisimpiä toimintamuotoja ja muodostavat sen läsnä olevaa vanhemmuutta tukevan toimintamallin.

Suljetut, ohjatut vertaisryhmät edesauttoivat myös vaikeiden asioiden ottamisen keskusteluun ja sitä kautta vanhempien voimaantumiseen. Toimintamalliin sisältyivät ylisukupolvisen saamelaiskulttuuri-teemapäivät. Ylisukupolvien työn merkitys kasvoi perheiden tukemisessa ja toimintatapana saamelaiskulttuuriset teemapäivät matalan kynnyksen osallistumisareenana vahvistivat perheiden arjen verkostoa.

Vanhemmuitta tukee vahva vertaistoiminta, jonka avulla on mahdollista vahvistaa vanhempien omaa jaksamista ja lisätä heidän tietoisuuttaan lapsia ja nuoria koskevista asioista. Tällä toiminnalla on suora vaikutus perheiden hyvinvointiin. Vertaistukitoiminnan ideaan suhtauduttiin Utsjoella alussa epäilevästi. Yhteistyötahot epäilivät, että ryhmiin ei löytyisi osallistujia ja, että saamelaiskulttuuriin ei sovi puhua omista asioista ryhmässä. Tämä epäily osoittautui kuitenkin virheelliseksi, sillä vertaistukitoiminta herätti paljon mielenkiintoa ja osallistumishalukkuutta. Tämä on jo itsessään hyvä tulos; vertaistukitoiminta on tehty tutuksi paikkakunnalla ja ihmiset ovat rohkaistuneet lähtemään ryhmätoimintaan mukaan. Vertaistukitoiminta nähdään matalan kynnyksen toimintana eikä vain henkilöille, joilla on ongelmia.

Onnistuakseen se vaatii pienellä paikkakunnalla vahvan ohjauksen ja suljetun ryhmän, jonka toiminta on suunnitelmallista. Mutta tarvetta on myös avointen vertaisryhmien toiminnalle, koska sen avulla on mahdollista tukea vanhempien omaa jaksamista, lisätä yhteisöllisyyttä ja vahvistaa vanhempien verkostoa. Suljetun toiminnan kautta on mahdollista prosessinomaisesti työstää eri teemoja ja sitä kautta tavoitella muutosta. Monikulttuurisessa yhteisössä toiminta vaatii sekä erillistä toimintaa saamenkielisille, mutta myös kaksikielistä/kulttuurista ryhmää.

Asiakkailta saatujen palautteiden mukaan suurin osa äideistä koki vertaistukitoiminnan tukeneen vanhemmuutta ja samoin he kokivat tukeneen äidin omaa jaksamista. Hieman yli puolet koki arjen verkoston vahvistuneen vertaistukiryhmän myötä. He kokivat tiedon kasvatukseen ja lapsen ja nuoren kehitykseen liittyvistä asioista tärkeiksi. Ryhmissä annettiin tietoa esimerkiksi murrosikäisen kehityksestä ja äideille annettiin vinkkejä kotiin kokeiltaviksi. Muutamalle nämä vinkit tuottivat tulosta ja kasvatuksellinen ongelmatilanne saatiin rauhoitettua tai jopa ratkaistua. Moni äiti koki helpotuksena sen, että myös muut äidit painivat samankaltaisten asioiden kanssa. Osalla äideistä ei ollut lainkaan tukiverkostoa paikkakunnalla ja ryhmätoiminnan tarjoama mahdollisuus verkostoitumiselle nähtiin arvokkaana. hankkeen aikana luotiin äitien fb-ryhmä.

Hanke muotoutui eri kokeilujen jälkeen lopulta toimivaksi ja sellaiseksi, josta vanhemmat pystyivät hyötymään. Pienellä paikkakunnalla ohjattu ja suljettu vertaisryhmä toimii, koska ryhmän keskinäisen luottamuksen rakentaminen ei ole muutoin mahdollista. Paikkakuntien erilaisuus osaltaan vaikutti sisällön painotuksiin, mutta se osoittautui hyväksi. Erillisten luentojen lisäksi, vertais-ryhmissä käytettiin teeman mukaisesti asiantuntijoita keskustelun pohjaksi. Varsinaiset luennot eivät kovin hyvin saavuttaneet

kohderyhmää. Toimijaverkoston luominen tarpeeksi laajaksi oli hidasta mm. kuntien vähäisten resurssien vuoksi.

Lapsiperheiden vertaistoiminnan viriäminen, koska vertaistuki on joka elämänvaiheessa tärkeää ja eristäytyminen voi olla jopa vaarallista. Hanke puuttui ajankohtaisiin pulmiin ja nosti niitä rohkeasti esille. Erityisesti saamelaisperheiden toiminnat ovat olleet tärkeitä. Toiminta on sopinut hyvin varhaisen tuen-ajatuksen, koska se on tukenut perheiden arkea ja vanhemmuutta. Toimijaverkoston muodostuminen lapsiperheiden asioissa on ollut tärkeää.

Tiedon lisääminen lasten ja nuorten kasvatuksen haasteista oli olennainen osa hanketta. Keskustelu vanhemmuudesta, vanhempien velvollisuuksista ja lasten ja nuorten oikeuksista ja tarpeista tehtiin hankkeen aikana näkyviksi luentojen, tietoisukujen ja keskustelutilaisuuksien avulla. Toiminta nosti jonkin verran esille pienellä paikkakunnalla vallitsevien ristiriitojen kielteiset vaikutukset lapsiin ja nuoriin. Sen vuoksi vanhempien ja muun yhteisön tietoisuutta heidän roolistaan ja vastuustaan asennekasvatuksessa on lisättävä.

Vertaistukitoiminnan juurruttaminen on kuitenkin ollut haastavaa. Ihanteellista olisi, että esimerkiksi kunnan palvelujärjestelmästä olisi työpari vetäjänä vertaisryhmissä, jolloin toiminnan jatkuminen mahdollistuisi hankkeen loputtua. Vertaistukiryhmät ovat luonnollisesti työllistäviä, sillä niihin kuuluu huolellinen suunnittelu, käytännön järjestelyt, sekä itse ryhmän vetäminen. Tämä voi olla yksi syy siihen, että työparin löytäminen esimerkiksi kunnan sosiaalitoimesta on vaikeata.

Peruskoulun jälkeen toiselle paikkakunnalle opiskelemaan lähtevien nuorten tukemiseksi suunniteltu toiminta ei toteutunut starttitapaamista ja vanhempien vertaisryhmissä keskusteluja lukuun ottamatta. Tässä osiossa oli hyvin laaja-alaiset suunnitelmat, jotka sekä resurssien vähäisyyden, alueen laajuuden ja kuntarajat ylittävän yhteistyön hankaluuksien vuoksi eivät toteutuneet. Asiasta saatiin kuitenkin hyvää oivallusta siitä että vanhempia on tuettava siten, että nuoria valmennetaan jo peruskouluaikana selviytymään itsenäisesti huolehtimaan koulunkäynnistä ja kodin arjesta jopa viikkoja ilman kodin jokapäiväistä tukea.

8. HANKKEEN KESKEISET VAIKUTUKSET

Keskustelu vanhemmuudesta, vanhempien velvollisuuksista ja lasten ja nuorten oikeuksista ja tarpeista tehtiin hankkeen aikana näkyviksi. Keskustelu siirtymävaiheen nuorten kohtaamista haasteista tehtiin näkyväksi vanhempainilloissa, vertaistukiryhmissä ja asiantuntijaluennoilla. Usealla vanhemmalla ja viranomaisella on nyt kattavammin tietoa siitä, mitä nuori voi kohdata uudessa elämäntilanteessa ja miten

hüntä tulee tällöin tukea. Utsjoen kunnan sivistyslautakunta kiinnostui asiasta ja pyysi aiheesta lausuntoa. Kunnan osoittama mielenkiinto aihetta kohtaan on pieni askel eteenpäin, vaikka se ei kirjoittamisen hetkellä ole tuottanut konkreettisia toimenpiteitä.

Hankkeen toiminnasta kerätty palaute, kuitenkin osoittaa, että toiminnalla on ollut vaikutuksia. Se että vanhemmat ovat saaneet tukea vanhemmuuteen ja äitien oma jaksaminen on parantunut, näkyy myös kodeissa. Hankkeen kantava ajatus, että kohdistamalla tukea vanhempiin vaikutetaan parhaiten lasten ja nuorten elinolosuhteisiin, on osoittautunut oikeaksi.

Asiakaspalautteiden mukaan hankkeen toimintamenetelmät olivat onnistuneita ja toimivia ja toiminta on hyödyttänyt heitä. Ryhmätoimintoihin osallistuneilta kerättiin kirjallinen arviointi, miten kyseinen toiminta on tukenut vanhemmuutta, äidin omaa jaksamista ja perheen hyvinvointia sekä vahvistanut arjen verkostoa.

Ylellisyyttä arjen kiireen keskellä, ihanat hoidot, kokemusten jakaminen, että uskaltaa puhua omista murheistaan.”

”Hemmottelut ja keskustelut oli hyviä.”

”On mukavaa, lohdullista kuulla toisten kokemuksia vanhemmuudesta ja äidin osasta.”

”Sain täsmänevon vaikeaan tilanteeseen lapseni kanssa ja se oikeasti toimi.”

Vanhemmat kokivat vertaistukitoiminnan tukeneen vanhemmuutta ja vahvistaneen arjen verkostoa sekä tiedon saantia kasvatukseen ja lapsen ja nuoren kehitykseen liittyvistä asioista tärkeiksi. Ryhmissä annettiin tietoa esimerkiksi murrosikäisen kehityksestä ja äideille annettiin vinkkejä kokeiltavaksi kotiin. Muutamalle nämä vinkit tuottivat tulosta ja kasvatuksellinen ongelmatilanne saatiin ratkaistua. Moni äiti koki helpotuksena sen, että myös muut äidit painivat samankaltaisten asioiden kanssa. Merkittävää oli myös perheiden sosiaalisten kontaktien ja lähiverkoston vahvistuminen. Osalla äideistä ei ollut lainkaan tukiverkostoa paikkakunnalla ja ryhmätoiminnan tarjoama mahdollisuus sosiaalisiin kontakteihin nähtiin arvokkaana ja voimaannuttavana. Saamelaisperheiden erillisen ryhmätoiminnan toteutuminen Utsjoella koettiin tärkeänä ja todettiin, että on tarve erillisille saamenkielisille toiminnoille.

Bearaškáfean kaltainen lapsiperheille suunnattu matalan kynnyksen kohtaamispaikka koettiin tärkeäksi, jotta elämä ei keskittyisi vain kodin sisäpuolelle ja sieltä saatiin tukea vanhemmuuteen. Keskustelu vanhemmuuteen liittyvistä tunteista, leppoisa jutella lasten keskeyttämättä, sekä keskittyminen omien voimavarojen pohtimiseen, koettiin voimaannuttavana.

”Vertaistuki keskustelussa auttaa jaksamaan.”

”Eri tehtävät saivat ajattelemaan, miten voisi kehittää omia heikkoja kohtia.”

”Erilaiset rentoutusharjoitukset auttoivat irrottautumaan arjesta.”

”Oman ajan tärkeyden huomaaminen.”

”Yhdessäolo ilman lapsia.”

”Sai keskittyä omaan itseensä.”

Hankkeen aikana järjestetyt teemapäivät, retket ja leiri osoittautuivat myös perheille hyödyllisiksi perheiden saamelais-identiteetin ja yhteisöllisyyden vahvistumisessa. Ehkä kaikkein positiivisina asioina nähtiin teemapäivät ja leirit, koska ne ovat toimivia eivätkä mitenkään leimaa osallistujia. Pienellä paikkakunnalla se on käyttökelpoinen vanhemmuutta tukeva toimintamalli.

Kaksikulttuurisessa yhteisössä vanhemmuutta tukevat eri vuodenaikojen mukaiset saamelaiskulttuuriset teemapäivät, jotka toimivat ylisukupolvisesti. Niiden toiminnalla vahvistetaan arjen tukiverkostoa ja perheen saamelaiskulttuuri-identiteettiä. Moni perhe kokee yksinäisyyttä eikä suvun tuki ole kaikille saatavilla. Isovanhemmat asuvat ehkä muualla tai eivät osallistu lastenlastensa kasvatukseen. Ylisukupolvisen toiminnan kautta on mahdollista luoda yhteisöllisyyttä, joka ehkäisee ja vähentää lasten ja perheiden yksinäisyyttä, sekä vahvistaa sukupolvien välistä yhteisöllisyyttä. Isovanhempi-ikäisten tieto ja osaaminen saamelaisesta kulttuurista rikastuttavat teemapäiviä, ja lapsille syntyy ylisukupolvisen toiminnan kautta tietoisuus omista juuristaan ja omasta kulttuuristaan. Ylisukupolvisen toiminnan kautta luodaan myös perusta lasten itsetunnon kasvua tukeviin aikuissuhteisiin.

”Vertaistukea saatu. Hauskanpito on aina tervetullutta, sen jälkeen jaksaa paremmin.”

”Yhdessäolo perheen kanssa tukee vanhemmuutta.”

”En pystyisi itse antamaan tällaista lapsilleni. Kiitos!”

”Kun yhteisössä on paljon vastakkainasettelua, niin on hyvä että joku yrittää tuoda ihmiset yhteen. Tämä on asia jota SámiSosterin hankkeessa on ollut. Projekti on aika näkyvästi pyrkinyt siihen, että ihmiset ei riitelisi, vaan ymmärtäisi toisiaan ja tämä on hyvä meidän lapsille.”

Peruskoulun jälkeen toiselle paikkakunnalle opiskelemaan lähtevien nuorten tukemiseksi suunniteltu toiminta ei toteutunut starttitapaamista ja vanhempien vertaisryhmissä keskusteluja lukuun ottamatta. Se kokemus asiasta kuitenkin saatiin, että vanhempia on tuettava siinä, että nuoria valmennetaan jo peruskouluaikana selviytymään itsenäisesti huolehtimaan koulunkäynnistä ja kodin arjesta jopa viikkoja ilman kodin jokapäiväistä tukea.

Keskustelun herättäminen nuorten jatko-opiskelijoiden kohtaamista haasteista lisäsi sekä vanhempien, että muun yhteisön tietoisuutta asiasta. Utsjoen sivistyslautakunta kiinnostui asiasta ja pyysi projektikoordinaattorilta kirjallista lausuntoa asiasta. Lausunto jätettiin sivistyslautakunnalle syyskuussa 2012. Lausunnossa esitettiin erilaisia toimenpidevaihtoehtoja nuorten jatko-opiskelijoiden tukemiseksi, esimerkiksi että kunta tukisi taloudellisesti opiskelu- ja kotipaikkakunnan välisiä matkoja varten ja tukihenkilötoiminnan kehittäminen Rovaniemellä. Lausunto ei ole kirjoittamisen hetkellä poikanut toimenpiteitä.

9. KATSE TULEVAISUUTEEN

Perheiden yhteisöllisyyttä tuettiin Bálddas-hankkeen puitteissa eri tavoin, mutta työ oli vasta aluillaan ja sen jatkamiselle on todellinen tarve. Ihmisten ja perheiden hyvinvointi ja elämänhallinta edellyttää yhteisöllisyyttä. Yhteisöllisyys kehittyy kun ihmiset kohtaavat toisiaan, puhuvat toisilleen, kuuntelevat toisiaan ja arvostavat toisiaan. Yhteisöllisyydessä tunnustetaan ja arvostetaan ihmisten yhteenkuuluvuuden tarve. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tukemiseksi yhteisöllisyyttä on tuettava. Yhteisöllisyyden tuloksena lapsille ja perheille muodostuu sosiaalista pääomaa, joka puolestaan lisää heidän hyvinvointiaan.

Hankkeen toiminta oli eräänlainen ponnahduslauta perheiden arjen verkoston vahvistumiselle. Hankkeen toiminnan myötä perheillä oli mahdollisuus verkostoitua, mutta on tärkeätä muistaa, että perheiden arjen verkoston vahvistuminen vaatii perheiltä itseltään aktiivisuutta ja oma-aloitteisuutta. Jos hankkeen toiminnan ulkopuolella ei pidetä yhteyttä toisiin perheisiin, ei arjen verkosto luonnollisesti kasva.

”Meidän perheelle projekti on antanut paljon. Ollaan saatu kokea paljon hauskaa ja tutustuttu paremmin ihmisiin täällä. Kuitenkin jää mietityttämään, että mitä tämän jälkeen. Putoammeko tyhjän päälle?” (Vanhemman palaute Utsjoella 2013)

Yllä oleva palaute kertoo siitä, että lapsiperheille ja etenkin vanhemmille suunnatulle toiminnalle on ollut, ja on edelleen, tarvetta paikkakunnilla. Bálddas-hankkeen aikana kehitetyt vanhemmuutta tukevat toimintamallit ovat hankkeen loppuessa vasta saatu kunnolla pyörimään paikkakunnilla.

Hankkeen aikana kävi selväksi, että vertaistukitoiminnan tarve on todellinen kaikilla kolmella paikkakunnalla. Vertaistukitoiminnan kautta on mahdollista vahvistaa vanhempien omaa jaksamista ja lisätä heidän tietoisuuttaan lapsia ja nuoria koskevista asioista. Tällä toiminnalla on suora vaikutus perheiden hyvinvointiin. Niin avointa, kuin suljettua vertaistukitoimintaa tarvitaan kaikilla kolmella paikkakunnalla. Avoimen toiminnan kautta on mahdollista tukea vanhempien omaa jaksamista, lisätä yhteisöllisyyttä ja vahvistaa vanhempien verkostoa. Suljetun toiminnan kautta on mahdollista prosessinomaisesti työstää eri teemoja ja sitä kautta tavoitella muutosta. Itseohjautuvina ryhminä vertaistoiminta ei kuitenkaan tule toimimaan, vaan niiden toteuttamiseksi tarvitaan koordinoitua.

Bálddas-hankkeen aikana päästiin aluille yhteisöllisten, ylisukupolvisten toimintamallien kehittämisessä. Tämän työn jatkaminen on tarpeellista. Moni perhe kokee yksinäisyyttä, eikä suvun tukea ole saatavilla. Isovanhemmat asuvat ehkä muualla, tai eivät osallistu lastenlastensa kasvatukseen. Ylisukupolvisen toiminnan, esimerkiksi saamelaiskulttuuriin pohjautuvien teemapäivien, kautta on mahdollista luoda yhteisöllisyyttä, joka ehkäisee ja vähentää lasten ja perheiden yksinäisyyttä, sekä vahvistaa sukupolvien välistä yhteisöllisyyttä. Isovanhempi-ikäisten tieto ja osaaminen saamelaisesta kulttuurista rikastuttavat teemapäiviä, ja lapsille syntyy ylisukupolvisen toiminnan kautta tietoisuus omista juuristaan ja omasta

kulttuuristaan. Ylisukupolvisen toiminnan kautta luodaan myös perusta lasten itsetunnon kasvua tukeviin aikuissuhteisiin.

Hankkeessa käynnistetyt saamelaiskulttuuriset teemapäivät ovat toimintamenetelmä, joka ehkä parhaiten toteutuisi alueella ja tukisi perheiden sosiaalista hyvinvointia. Nekin osaltaan vaativat toteutuakseen koordinoitua. Teemapäivien toimintamalli on niin hyvä ja toimiva saamelaisessa kulttuurissa, että SamiSoster ry:n toiminnassa toimintamallia tullaan toteutumaan eri hankkeissa ja toiminnoissa.

Perheleirien jatkaminen vuosittain yhteistyössä Maaseudun terveysterveys- ja lomahuolto ry:n kanssa toteutuu kumppanuussopimuksen kautta ainakin tänä vuonna ja toivottavasti myös tulevina vuosina tarpeen mukaan. Leiripaikkakunnaksi on nyt ilmoitettu Kalajoki ja se osaltaan vaikuttaa ainakin saamelaisalueen perheiden osallistumisaktiivisuuteen mm. pitkän matkan ja kalliiden matkakustannusten vuoksi. Leiripaikan valintaan on pyrittävä vaikuttamaan vastaisuudessa.

Lähteet

Halonen, Mirka 2012: Utsjokelainen koulupudokkuus. Saamelaisen elämäntavan ja kasvatuksen vaikutus koulupudokkuuteen. Sosiaalialan opinnäytetyö. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu.

Rasmus, Minna 2008: Saamelaisuus on kuin lahja. Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 2008:1.

SamiSoster ry 2009- 2013: Balddas- läsnäolevan vanhemmuuden hankkeen asiakirjat